

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

W e r m l a n d s L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

E M B E T S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1848, 1849 och 1850.

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Wermlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna Embets-berättelse för åren 1848, 1849 och 1850. Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010. Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

W e r m l a n d s L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

E M B E T S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1848, 1849 och 1850.

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§ 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
§ 2. Invånare.....	4.
§ 3. Näringar.....	6.
Åkerbruk.....	6.
Boskapsskötsel.....	9.
Skogar.....	11.
Bergsrörelsen.....	12.
Fabriker, bruk och öfrige näringar, hvilka icke höra till bergsrörelsen.....	15.
Binäringar.....	16.
Handel.....	16.
Handtverkerier på landet.....	17.
§ 4. Till förbättrande af land- och vatten-kommunikationerne...	17.
§ 5. Politisk Författning.....	20.
Kammarverk.....	20.
Statsbidrag.....	21.
Politi.....	22.
Å Carlstads Lazarett och Kurhus.....	22.
Å Philipstads Lazarett och Kurhus.....	23.
Antalet fångar, som under nedannämnde år uti länsfängelset förvarats, utgjorde.....	23.
§ 6. Städer.....	25.
Carlstad.....	25.
Christinehamn.....	26.
Philipstad.....	28.
Arvika köping.....	28.
§ 7. Angående skördarnes beskaffenhet.....	28.

Tabellbilaga

Tabell för Städerne inom Wermlands Län för åren 1848, 1849 och 1850
Tabell för Landet inom Wermlands Län för åren 1848, 1849 och 1850

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Wermlands Län åren 1848, 1849 och 1850.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Om Länets vidd och läge samt om jordmånens beskaffenhet innefatta de föregående underdåniga berättelserne noggranna uppgifter, hvilka, såsom afseende oföränderliga förhållanden, torde nu icke behöfva upprepas.

I provinsens alla härader äro under den ifrågavarande tidrymden dels förut påbörjade odlingar fortsatta och dels nya företagna; och då större delen af dem blifvit verkställda genom sänkning eller aftappning af sjöar samt utdikning af kärr och mossar å mark, som varit vattendränkta, är en årlig tillökning af den fruktbarande jorden icke enda vinsten af dessa arbeten, utan skola de äfven, i den mån de fortgå, bidraga till att mildra det hårda klimat, som så ofta tillintetgjort jordbrukarens förhoppningar.

Till Länets Hushållnings-Sällskap hafva väl årligen från dess korresponderande ledamöter ingått berättelser om företagne odlingar inom många socknar; och ehuru få af dessa korrespondenter kunnat uppgifva arealvidden af den jord, hvars odling årligen blifvit fullbordad, kan man dock af berättelserna komma till den slutsats, att flera hundrade tunnland oländig mark blifvit hvarje af åren 1848, 1849 och 1850 inom Länets uppodlade.

Af de under dessa år dels utförda och dels påbörjade arbeten för nyodlingar må härstädes, såsom betydligare och kostsammare, nämnas:

1:o. Anläggning af en jordvall till 4,728 alnars längd emot sjön Wenern, för att från öfversvämning freda 242 tunnland fruktbar jord å Uggebo säteris samt Holma, Östra och Westra Ulfsjö hemmans områden i Ölme socken.

2:o. Aftappning af Svinsjön i Nedra Ulleruds socken, hvarigenom 168 tunnland odlingsbar jord anses vinnas. Detta arbete påbörjades redan 1827, men blef i följd af äganderätts-tvister afbrutet och inställt till 1848, då det fortsattes.

3:o. Rödning och uppodling af 50 tunnland förut skogbeväxt mark å säteri Gustafsvik i Warnums socken, hvarvid ett i orten sällsynt stängselsätt med jordvall blifvit begagnadt.

4:o. Sänkning af den i Kils socken och Wisnums härad belägne sjön Noret, hvarigenom vid pass 500 tunnland till odling tjenlig mark vunnits, dels uti den från vattnet befriade sjöbotten och dels i flere större mossar, som medelst sjösänkningen fått affall.

5:o. Förändring af Ljusne-elfvens utlopp i sjön Öfre Broken uti Hvitsands socken för odling af 150 tunnland dertill tjenlig jord.

6:o. Sänkning af sjöarne Markvattnet och Lilla Emsen inom Frykeruds och Grums socknar, genom utrifning af Forsnors tullmjölqvarn med 2 par stenar samt legosåg, för att till äng förvandla den jordrymd, 115 tunnland, som förstnämnde sjö intagit, och dessutom i odlingsbart skick försätta sumpig ängsmark af omkring 100 tunnland.

7:o. Odling af en mosse om 70 å 75 tunnlands rymd å hemmanet Bäckes område i Wisnums socken.

8:o. Wall-anläggning å hemmanet Ed i Kils socken och Wisnums härad, hvarmedelst omkring 45 tunnland starräng blifvit odlingsbar; och

9:o. Sänkning af Broby-tjern i sistnämnde socken, genom hvilket arbete 75 tunnland vunnits.

Desse och ett stort antal mindre odlingsarbeten äro företagne utan bidrag af statsmedel på jordägarnes enskilda bekostnad.

§ 2.

Invånare.

Enligt skattskrifnings-längderne har folkmängden i Länet med städerna utgjort:

År 1848: Skattskrifne	män	55,176	
»	»	qvinnor	57,124
»	Befriade	män	45,856
»	»	qvinnor	47,533
			<u>205,689.</u>
År 1849: Skattskrifne	män	55,380	
»	»	qvinnor	57,282
»	Befriade	män	47,337
»	»	qvinnor	48,035
			<u>208,034.</u>

År 1850: Skattskrifne män	56,259	
» » qvinnor	58,125	
» Befriade män	46,590	
» » qvinnor	49,005	209,979.

Medium häraf:

Skattskrifne män	55,605	
» qvinnor	57,510	
Befriade män	46,594	
» qvinnor	48,191	207,900.

År 1847 beräknades folkmängden i Länet till 206,521 män och qvinnor, och den har således under de 3:ne derpå följande åren ökat sig med 3,458 personer, hvilken folkmängdens tillväxt är betydligt mindre än den, som förefunnits under lika tidrymd af de nästföregående 5 åren, och uppgår icke ens till det tal, 4,213 själar, hvarmed folknummern steg från 1846 till 1847.

Väl blef kolerafarsoten, som om hösten år 1850 härjade på åtskilliga orter i Skåne och Elfsborgs Län, äfven då spridd till några ställen här i provinsen; men de offer, som denna farsot här skördade, voro ganska få, och andra smittosamma sjukdomar, såsom koppor, skarlakans- och nerv-febrar, hvilka under ifrågavarande tidrymd, likasom ofta tillförene, vid vissa årstider förekommitt i åtskillige socknar och städer, hafva icke orsakat en sådan större mortalitet, att folkökningen derigenom kunnat i märkbar mån nedsättas. Folkmassans ringare tillväxt i Länet åren 1848, 1849 och 1850 synes åter hafva sin grund deri, att 1846 och de följande åren, med undantag af 1850, den såkallade torr-rötan förstört större eller mindre del af potatisgrödorna, och att odlingen af denna växt derföre icke kunnat under de sednare åren drifvas i lika utsträckning som förut, utan efterhand aftagit, hvilka menliga omständigheter försvärat de mindre bemedlade landtmännens samt arbetsklassens utkomst och bergning, och sannolikt verkat till flera utflyttningar ur Länet och färre äktenskaps ingående, än eljest kunde hafva varit fallet.

I verkligheten är dock folkmängden större än som mantals-längderne, efter hvad här ofvan är upptaget, visar; ty sällan äro allmogens uppgifter till mantalsskrifningarne fullständiga hvad angår minderåriga barn och andra skattfria personer, hvilket har till följd att många af dessa barn och personer ej blifva i längderne antecknade; och af de talrika hushåll bland arbetsfolket, som vid den tid skattskrifningen hålles flytta från en församling till annan,

blifva icke få, åtminstone för det kommande året, ur mantalslängderne utslutne, dels i anseende till försummad anmälan och dels till följd af protester mot inflyttningarne. De uppgifter å folkmängden, som presterskapet efter kyrkoböckerna lemna till grund för Tabellkommissionens arbeten, upptaga ock högre samt mera tillförlitliga siffertal i detta afseende än mantalslängderne.

Om allmogens i Länet lynne och egenskaper är ej annat att säga än hvad de förra underdåniga berättelserna innehålla; dryckenskapslasten har väl, när man jemför närvarande tillståndet med det, som ägde rum för 15 till 20 år sedan, betydligt aftagit, men vidlåder ännu mycket arbetsklassen och vissa orters invånare, samt utgör en väsendtlig orsak till fattigdomen inom mången hydda. För arbetarne i skogsbygden, som tillbringa en stor del af vintern i skogen med kolning samt timmers huggande och utdrifning, och för de många af allmogen, som vintertiden förrätta körslor för bergverken, är bränvinet den enda dryck, som de kunna under sin längre bortovaro från hemmet i dessa göromål föra med sig i näfversäcken eller matskrinet. Det behof, som desse arbetare och förbönder således anse sig hafva af bränvinet, kan ej annat än underhålla deras begifvenhet derpå och ofta leda till ett omätligt bruk af detsamma, enär mängden af dem i upplysning och bildning befinner sig på vida lägre ståndpunkt än öfriga allmogen i Länet.

Tjenstehjns- och dagsverkslöner hafva förblifvit i allmänhet oförändrade under de sednare trenne åren, utom för arbetare kunnige i någon slöjd, såsom timring och snickring eller i nyodlingsarbeten, helst sådana arbetare kunna äfven utom Länet påräkna lönande arbetsförtjenster och utvandra för detta ändamål årligen i stort antal, icke blott såsom fardom från Fryksdahls härads nedre tingslag, utan ock numera från åtskillige andra härader till många orter i riket och till Norrige. På legoarbetare både af nyssnämnde slag och af andra utan egentlig slöjdfärdighet har likväl icke varit brist, der arbete funnits att dem erbjuda.

§ 3.

Näringar.

Åkerbruk. Det i den förra underdåniga berättelsen beskrifna cirkulationsbruk af rent träde, höstråg, tre års gräsvall samt två, tre till fyra års hafresäde är fortfarande allmännast begagnadt både af possessionater och allmoge; dock kan ett stillastående i näringen icke tillvitast Länets jordbrukare, utan

hafva, dels med bibehållande af nämnde brukningsätt och dels med afvikelser derifrån, förbättringar i åkerbruket blifvit efter hand införda, visserligen mest hos de större egendomsinnehafvarne, men äfven hos många af allmogen. Så har anläggningen af täckta diken, alfvens luckring vid trädesplöjningen, begagnandet af ben, guano, kalk, aska och komposter såsom gödningsämnen samt rofodlingen mer och mer tilltagit; och mångfalldiga andra försök till att af-tvinga jorden en högre afkastning äro med mera eller mindre framgång i sednare tiden gjorde och göras årligen.

Råg och hafra äro de sädeslag, som bäst trifvas på Wermlands mindre bördiga lera och sandrika jord, och som derföre i synnerhet här odlas; rågen dock endast i mån af gödseltillgången.

Höst- och vår-hvete, korn, ärter och vicker odlas väl äfven, men mera af possessionaterna än af allmogen, och upptaga vanligen endast mindre delar af åkerfälten, då jordmånen icke allmänt är tjenlig för dessa säden. Deremot förekommer ofta, i stället för hafra, blaudsäd af korn och hafra, och i Elfvedahls härad af vår-råg och hafra.

Hvad det omförmälda cirkulationsbruket beträffar, äger undantag rum hos den i norra delen af Elfvedahls och Fryksdahls häraden bosatte Finu-allmogen, som vanligen icke begagnar träde, utan besår sin åker med hafra eller helst korn efter ganska ymnig gödning, hvilken merendels verkställes föregående höst.

Med linodlingen har förhållandet i många år varit enahanda; den är allmän, men afser endast jordbrukarens eget behof, hvilket produktionen ofta ej fyller. I linets rötning och öfriga behandling är allmogen icke heller särdeles kunnig.

Oaktadt, såsom redan i underdånighet anfördt blifvit, potatisproduktionen i Länet under sednare åren minskats i följd af torr-rötans härjningar å denna rotfrukt, har potatisen dock ännu förblifvit näst hafresäd den här i orten mest odlade växt. Då nämnde sjukdom visat sig mycket olika förstörande, i det att å de trakter, der den ena året ådragit landtmännen större förluster, den det andra åter gjort vida ringare skada eller alldeles uteblifvit; och då detta, jemte den omständighet, att sjukdomen, efter att hafva varit i Länet under fyra år gängse och öfver allt utbredd, icke någorstädes här förefunnits vid potatisgrödans inbergning år 1850, men åter 1851 temligen allmänt yppat sig, utmärker att torr-rötans uppkomst, om icke uteslutande, åtminstone i väsendtligaste mån är beroende af väderleksförhållanden, och att denna sjukdom icke genom utsädet eller sättpotatisen å växten fortplantas, så synes det väl otvifvelaktigt att sjukdomen kan hädanefter, såsom hittills, vissa år betydligt ned-

tvinga potatisodlingen, men mindre vara att befara, såsom åtskillige jordbrukare tro, att samma odling skall derigenom alldeles tillintetgöras, äfven om något säkert medel till sjukdomens hämmande eller rotfruktens bevarande för densamma icke utfinnes. Emedlertid har den verkat till en bättre hushållning med potatisvaran och en minskad bränvinsbränning hos allmogen, som sällan under sednare åren haft något af rotfrukten att dertill använda, och som ännu har försyn att till bränvin förvandla något större quantum säd.

Å ängsodlingen och dess fördelar har väl uppmärksamheten tid efter annan varit fästad och åtskillige arbeten till silängsanläggningar äro äfven af possessionater företagne, särdeles i följd af de undersökningar, som Löjtnanten O. V. Edman 1848 års sommar i Länet för ändamålet verkställt, men det får antagas att denna del af landtbruket är den minst bearbetade inom provinsen, och orsakerne härtill torde få sökas i de för orten egne omständigheter, att naturliga ängar äro ganska fåtaliga, om icke såsom sådana må anses de sidlända gräsbärande trakter, som förekomma i närheten af sjön Wenern och af denna sjö ofta öfversvämmas, att ängar, der de finnas, vanligen utan gödning lemna ringa afkastning, i anseende till jordmånens svaghet, hvarför man, hellre än att bibehålla dessa i deras naturliga skick, upplager dem till göttslad åker och gräsvall, samt ändtligen att allmogen gemenligen låter sina kreatur söka sommarfödan uti de vidsträckta skogsmarkerne, och anser sig således kunna umbära ängar till bete.

Länets Hushållnings-Sällskap har de ifrågavarande åren, likasom under många föregående, tid efter annan tillvägabragt täflingsplöjningar å särskilda orter; och allmänt erkännes att de tillfällen, som derigenom blifvit lemnade arbetarne vid jordbruket till praktisk undervisning i detta göromål, och de bemödanden att fullkomna sig deri, hvilka en täflan framkallat, varit särdeles gagnande.

Uti den lägre Landtbruks-Skola, som, enligt Hushållnings-Sällskapets med Possessionaten A. E. Fahlbeck år 1846 slutade kontrakt, blifvit inrättad å haus i Ölme härad och socken belägne egendom Trefors, och till understöd för hvilken skola Eders Kongl. Majt den 18 Februari samma år nådigst beviljat ett årligt anslag af 1,000 R:dr Banko, att från och med April månad 1847 af allmänna medel under fem år utbetalas, har sedan den 24 April sistberörde år undervisningen fortgått och varit begagnad af ett talrikt antal elever.

Då det redan under andra året efter skolans öppnande visade sig att den genom förenämnde kontrakt bestämda inträdes-afgift af 100 R:dr Banko för hvarje

hvarje elev, som der emottogs, utgjorde ett väsendtligt hinder för obemedlade ynglingar att begagna undervisnings-anstalten och för erhållande af fullt antal sökande till ledigvarande elev-platser, har Hushållnings-Sällskapet träffat öfverenskommelse med Possessionaten Fahlbeck om denna afgifts nedsättande till 20 R:dr Banko, hvilken ändring i första bestämmelserne för skolan ock haft till följd, att alla der lediga elev-platser innan kort blifvit upptagne, och att vid lärjungarnes afgång vanligen större antal andra sökt inträde än som kunnat emottagas. Den minskning i inkomsterne för skolan, hvilken genom berörde åtgärd uppstod, föranledde Hushållnings-Sällskapet att underdånigst söka ett högre allmänt bidrag till skolorättningen än det först i nåder beviljade, och har Eders Kongl. Maj:t nådigst täckts tilldela densamma ett extra anslag af 1,000 R:dr Banko för hvardera af åren 1849 och 1850.

Vid de examina, som årligen ägt rum med skolans elever, hafva de med särdeles få undantag ådagalagt goda framsteg i de ämnen som utgjort föremål för undervisningen derstädes, och de lärningar, hvilka efter fulländad kurs från skolan utgått, hafva äfven, alla som så åstundat, erhållit förmånliga rättare-tjenster. Denna undervisnings-anstalt har dock ej endast varit begagnad af så beskaffade tjenstsökande, utan jemväl af flere allmogens söner, som hade att sedermera tillträda eget jordbruk.

Boskapsskötsel. Det allvarliga bemödande, som många possessionater en längre tid ådagalagt, att genom anskaffandet af ädlare afvelsdjur förbättra Länets småväxta och ringa afkomst-gifvande hornboskapsrace, samt att både dy-medelst och genom boskapens starkare utfodring och bättre ans uppbringa ladugårdarnes afkastning, har under sednare åren fortgått och jemväl flerestädes blifvit af allmogen efterföljdt; men ännu råder allt för mycket den gamla vanan att hålla flere kreatur än som motsvarar fodertillgången, en vana som medför att boskapen födes svagt och vårdas illa, samt att större delen af allmogens ladugårdar icke afkasta hvad de borde.

Från de vid Norska gränsbandet belägne orter afyttras likväl till Norrige årligen kreatur och ladugårdsprodukter, äfvensom utförsel af dylika produkter understundom sker till andra rikets provinser, men icke i betydliga kvantiteter, enär dessa produkter föga öfverstiga Länets invånares egna behof.

Den förening till hornboskapens förädling, som för omkring 10 år sedan genom aktieteckning och med låneunderstöd af Hushållnings-Sällskapet bildades, har haft några tjurar af korthornsrace stationerade på särskilda ställen i södra delen af Länets, men uppgift saknas om de varit mer eller mindre begagnade.

I södra delen af Länets begagna åtskillige af allmogen, lika med possessio-
naterna, både hästar och oxar såsom dragare, men allmännast nyttjas endast
de förra eller hästarne vid jordbruket, emedan de jemväl äro behöflige för ar-
beten vid andre ortens näringar, nemligen till körslor för bergverken och vid
timmerrörelsen; och då en stor del af allmogen beräknar och måste afse att
genom dylika körslor förvärfva bidrag till lefnadsbehofven, är hästen alltid
mycket bättre underhållen än hornboskapen.

Föreningen för hästkulturens befordrande i Wermland, om hvars tillkomst
uppgift är lemnad i den förra underdåniga berättelsen, har under åren 1848,
1849 och 1850 haft 10 hingstar eller beskillare stationerade på särskilda or-
ter inom provinsen, af hvilka beskillare 3 varit af Clevelands och en af Bes-
sarabisk race, samt de öfrige 6 af Norska hästslaget, hemtade från Norrrikes
nordliga trakter. Dessa hingstar hafva berörde trenne år betäckt 692 ston el-
ler i medeltal 200 ston om året; och äro de Norska hingstarnes afkomlingar
mycket eftersökte af Länets invånare. De föl, som fallit efter de från Eng-
land införskrifue Clevelands-hingstarna, äro större än de af Norska hästslaget
och synas mera passande till vagns- än arbetshästar. Föreningen har således
haft tillfredsställelse se dess nära tolfärliga bemödande för hästkulturens be-
främjande hafva lemnat goda resultat.

Uti Länets hafva funnits 2:ne schäferier sedan 1844, från hvilka landt-
männen kunnat förskaffa sig afvelsdjur af konstanta racer till en behöflig för-
bättring af fårafveln, nemligen det ena på Malma egendom i Grums härad,
hvilket inrättades med en Kronan tillhörig stam af 3 gunsar och 6 tackor
utaf Southdowns-race, samt utgjorde i medeltal de nu ifrågavarande trenne åren
20 djur, men indrogs och upphörde år 1850; samt det andra hos Kornetten
Geijer på Krokstad egendom i Näs härad med en 1844 från England införd
stam af 1 gumse och 10 tackor utaf Dishleij- eller ny Leicester-race, till in-
köp hvaraf Hushållnings-Sällskapet lemnat låneunderstöd, och hvilket sistom-
förmälda schäferi årligen förökats, så att det år 1849 utgjorde 59 djur. Från
bägge schäferierna hafva tid efter annan springbaggar och tackor för raceför-
bättringar blifvit till landthushållare i Länets försälde, dock af Southdowns
ganska få, eller vida färre än af Dishleij-slaget; och äro djuren af den förra
racen betalda med 10 till 15 R:dr, men de af den sednare åter med 30 till
33 R:dr för stycket.

Då Southdownsfären tarfva bättre och ymnigare föda än något annat i or-
ten allmännare känt fårslag, och äro likväl icke ullrika, samt den finare ull,
som de lemna, här ej heller är så afsättlig, som de gröfre för allmogens behof

mera tjenlige ullslagen, så har man ansett Southdowns-fären icke passande för provinsen och veterligen icke någon landthushållare funnit lönande att af denna race uppdraga en hjord, utan äro de från schäferiet försålda fären vanligen begagnade till croisering med andra slag. Dessa omständigheter hafva ock varit orsakerna till Southdowns-schäferiets upphörande.

Genom enskild försorg har äfven en och annan possessionat förskaffat sig afvelsdjur af andra fårslag än de omnämde, hvaraf schäferierna bestått, men några större framsteg i förädlingen af denna kreatursafvel kunna dock ännu icke anses vara inom Länet gjorda.

Skogar. Den i förra underdåniga berättelsen omärkte misshushållning med skogarna fortfar ännu ganska allmänt. Att på alla sätt tillita sin skog, utan beräkning af tillgången för framtiden och utan någon åtgärd till återväxtens befordrande, eller att bruka skogen, såsom borde den utrotas, är en gammal vana hos allmogen, som mängden envist vidhållit, oakadt den menliga följden deraf, skogens betydliga aftagande, länge varit insedd och erkänd. Isynnerhet har det ständiga svedjandet, gemenligen på svag och bergig mark, för att vinna en enda liten rågskörd, och fällandet hvarje år af massor unga träd till stör, såsom stängselämne, verkat skogsödande.

De flesta bruks- och bergverks-ägare samt possessionater iakttaga dock en bättre hushållning med sina skogar; och äro äfven vid åtskillige större bruks-egendomar systematisk skogshushållning genom Forstmän, med hänsigt till skogarnes bestånd för verkens framtida behof, införd.

Uti trädvarurörelsen, som under de fem åren näst före 1848 med oafbrutet stigande priser å alla skogseffekter lifligare än någonsin tillföre i Wermland bedrifvits, inträffade berörde år ett oförväntadt afbrott. Det stillastående i handel, som samma års politiska hvälfningar i Frankrike och flere andra Europeiska Länder medförde, hade till följd, att de till export ämnade och beredde trädvaror icke kunde under de tvänne åren 1848 och 1849 föryttras, och blefvo först 1850 i någon mån samt till nedsatta priser afsättlige. Oakadt således konjunkturen för rörelsen var den tiden långt ifrån gysam, skeppades dock sistnämnde år från Länets hamnar 11,523 tolfter sågblockar, 6,223 stycken bjelkar och sparrar samt 121,856 tolfter plank och bräder; ett förhållande, som åtminstone visar svårigheten att beräkna tillgångarne i Wermlands vidsträckta skogar, hvilka man långt dertöföinnan ansett ytterligt medtagne. Sannolikt är emellertid att en någorlunda allmän, om äfven ringa förbättring i skogshushållningen, eller endast återväxtens befrämjande genom att ungskogen skyddas, skulle inom få tiotal af år betydligt öka dessa tillgångar och aflägsna farhågorna för skogsbrist.

Bergsrörelsen. Under de ifrågavarande 3:ne åren har jernmalmsbrytningen varit verkställd i det antal grufvor, alla belägne inom Philipstads bergslag, samt med den arbetsstyrka och den malmfångst, som här nedan upptagas:

	Antal grufvor.	Grufve- arbetare.		Brutne malmtunnor.	Plock- och vask- malmtunnor.	
		Uppsyt- ningsmän.	Arbetare.			
År 1848	79	63	819	66,775	40,516	
» 1849	74	63	738	71,666	49,355	
» 1850	81	65	667	82,883	53,364	
	Summa	234	191	2,224	221,324	143,235
eller i årligt medeltal	78	63	741	73,774	47,745	

Malmbrytningen har således varit i ett ganska starkt stigande, då den under dessa trenne åren ökat sig med omkring 16,100 tunnor bruten och 12,800 tunnor plock- och vaskmalm. Nordmarks, Persbergs och Nykroppa grufvor hafva lemnat de största kvantiteterna; och har malmfångsten från Långbans grufvor varit i tilltagande, men i Tabergs ofta hindrad af ras.

Någon annan förbättring vid grufvebrytningen och hvad dertill hörer har under tiden icke blifvit införd, än begagnandet af gutta-percha i stället för läder uti pumparne till vattenuppfordringsverken. Varaktigheten af detta nya ämne finnes hafva öfverstigit all förväntan, och utbytet torde tvifvelsutan medföra en ekonomisk vinst.

Tackjernstillverkningen har drifvits vid 33 inom Philipstads bergslag och Uddeholms bruksdistrikt varande hyttor eller masugnar, hvilka alla likväl icke hvarje år varit i gång, utvisande nedanstående tabell förhållandet härmed:

	Blåsande hyttor.	Blåsnings- tid med fridyggn.		Kall- och fridyggn.		Tackjernstill- verkning enligt ägarnes uppgifter.			Tionde tack- jern.			Gjutgods in- beräknadt i förestående tillverkning.			
		St.	Dygn.	tim.	Dygn.	tim.	Sk	L	Ö	Sk	L	Ö	Sk	L	Ö
År 1848	27	3,837	22	215	6	98,628	17	17	1,216	9	1	1,593	23	15	
» 1849	25	3,630	18	268	20	97,702	3	17	1,694	21	—	1,290	—	3	
» 1850	26	4,039	3	217	17	110,670	12	4	1,934	15	4	1,520	11	—	
	Summa	78	11,507	19	701	19	307,001	7	18	4,845	19	5	4,404	8	18
eller årligt medeltal	26	3,835	—	233	—	102,333	—	—	1,615	—	—	1,468	—	—	

Häraf inhemtas, att, under det härdantalet varit nära oförändradt, har smidesquantiteten vid härdarne med oinskränkt smidesrätt stigit på förenämnde 3:ne år till nära dubbelt belopp eller från 34,000 till 64,000 skeppund, men åter minskats med 26,500 skeppund vid härdar med bestämd smidesrätt; och är det sannolikt att man öfvergår inom kort till begagnandet af den oinskränkta tillverkningsrätten för alla härdar.

Lancashire smides-metoden har oafbrutet vunnit ett större antal idkare, och om det äfven torde blifva svårt för dem, att alljämt bibehålla ett för sådant smide passande tackjern, samt att med fördel kunna afsätta denna sin kostbarare fabrikation, röjer dock förhållandet ett allvarligt bemödande hos handteringens idkare att förbättra sine tillverkningar, hvilket genom ett allmännare införande af bättre blåsverk jemväl blifvit ådagalagdt.

Den största delen af manufakturen utgöres af spik och stål, hvarförutan endast svartsmidet vid Stjernfors bruk, ett af Uddeholms bolags verk, hörer till detta slags tillverkning.

Enär Fagerbergs grufva, Elfsjöfors masugn och Gustafsströms bruk äro belägna i Wernmlands Län, så har malmfångsten af grufvan, äfvensom tillverkningarne vid masugnen och bruket, intagits uti förestående tabeller, ehuru denna grufva och dessa verk tillhöra Nya Kopparbergs och Lindes, men icke Wernmlands bergmästaredöme.

För ädlare metallers beredande äro endast Wermskogs silfververk och Jansbrohults kopparverk under de ifrågavarande åren drifne.

Vid det förra eller Wermskogs silfververk hafva blifvit uppbrutne:

År 1848	ur	Gerdsjö och	Wegebohls	grufvor	5,945	centner	malm
» 1849	ur	d:o	d:o	d:o	3,764	»	»
» 1850	ur	d:o	d:o	d:o	2,940	»	»

Tillsammans 12,649 centner malm,

eller i årligt medeltal 4,216½ centner blyglans.

Häraf, äfvensom af den så väl förut befintlige som under åren fallne skörsten, äro med nödige tillsatser tillverkade:

År 1848	2,088	lödige	marker	½	lod	bergfint	silfver
» 1849	688	»	»	11	»	»	»
» 1850	563	»	»	10	»	»	»

Tillsammans 3,340 lödige marker 5½ lod bergfint silfver,
eller i årligt medeltal 4,113 lödige marker 7½ lod bergfint silfver.

Malmfångsten vid berörde grufvor har således, efter hvad det förestående visar, varit i starkt aftagande; och för verkets framtida fortgång lär för det närvarande några goda utsigter ej förefinnas.

Jansbrohults kopparverk, som är grundadt på de malmer, hvilka kunna erhållas ur grufvor, belägne i Gunnarskogs socken, har sålunda blifvit bedrifvet, att

År 1848 uppbrötos 56½ Sk℔ malm, som gäfvo 5 Sk℔ — L℔ 15 ℔

» 1849 » 150 » » hvilka dock ej genom smältning samma år tillgodogjordes.

» 1850 har någon grubbrytning ej skett, men deremot blifvit tillverkade 6 » 7 » 4 »

Tillsammans 44 Sk℔ 7 L℔ 16 ℔

bergsvigt garkoppar.

Och förnäles att detta kopparverk snart kommer att alldeles nedläggas.

Fabriker, bruk och öfrige näringar, hvilka icke höra till bergsrörelsen. De fleste så beskaffade inrättningar i Länet äro salu- och lego-sågar, hvilka 1850 utgjorde 175 stycken. Den år 1848 alldeles hämnade afsättningen af de till utförel ämnade trädvaror och svårigheten att under de nästföljande åren återbringa denna afsättning i gång, försakade väl någon minskning i tillverkningarna desse år; men de flesta sågverksägare hade timmer i förråd samt arbetare att sysselsätta, och fortsatte derföre planktillverkningen, i förhoppning om en blifvande bättre konjunktur för deras rörelse, en förhoppning, som numera äfven synes förvandla sig till verklighet.

De trenne i Länet befintlige glasbruk, nemligen Liljedahls i Grums härad, Sölje i Gillbergs härad och Eda eller Emterud i Jösse härad, hafva fortfarande varit drifne med ett antal arbetare af 32 till 39 vid det första, 20 till 24 vid det andra och 57 till 81 vid det tredje; och uppgingo glastillverkningarnes vid dessa bruk sammanräknade värden, år 1848 till 108,542 R:dr, 1849 till 123,754 R:dr och 1850 till 130,688 R:dr. Vid Eda glasbruk har tillverkningen alla åren varit störst, och är den för det sistnämnde eller 1850 uppgifven till ett värde af 68,973 R:dr.

Ett i Nyeds härad år 1847 anlagdt pappersbruk, Blombacka benämndt, har likasom det äldre Gullsby pappersbruk under de följande 3:ne åren varit i gång, med begagnande af 8 arbetare vid det förra och 11 till 21 arbetare

vid det sednare. Tillverkningarne vid bägge dessa bruk äro i värde beräknade, år 1848 till 11,899 R:dr, 1849 till 12,826 R:dr och 1850 till 13,328 R:dr.

Vid det repslageri, som blifvit inrättadt i Arvika socken af Jösse härad, har tillverkningen bestigit sig i värde, år 1848 till 5,765 R:dr, 1849 till 4,405 R:dr och 1850 till 2,455 R:dr; och voro derstädes sysselsatta första året 6, andra året 4 och tredje året 3 arbetare.

På landet i gång varande garfverier voro år 1848: sex med 14 arbetare, 1849: åtta med 15 arbetare samt 1850: tretton med 36 arbetare; och är värdet af deras tillverkningar under sista året uppgifvet till 13,808 R:dr.

Färgerierne å landet drifvas egentligen endast för allmogens behof.

Binäringar. De ännu allmännast begagnade och mest lönande binäringar äro kolning samt körslor för bergverken och bruken; och ehuru trädvarurörelsen i det hela anses vara en af provinsens hufvudnäringar, utgöra likväl i de orter, der den mest bedrifves, vissa arbeten dervid, såsom timmerutdrifning och flottning, hvika arbeten timmer-ägare icke kunna med eget tjenstefolk verkställa, en binäring för en del af allmogen och arbetsklassen.

Allmogen i Fryksdahls härads nedre tingslag och en del af Kils härad fortfar att på andra orter, både inom och utom Länet, hemta fortfarande betydliga biförtjenster genom dess skicklighet i timring, snickring, byggnaders uppförande och odlingsarbeten; och sysselsätter sjöfarten på Wenern och båt-farten på Länets många vattendrag med dertill hörande lastnings- och lossningsarbeten ett ej ringa antal arbetsfolk.

Tjärubrännningen har under de år, hvarom fråga nu är, varit såsom tillförene flerestädes idkad, men icke i tilltagande mån, eller så att den för någon ort blifvit en väsendtlig binäring.

Jagt och fiske hafva väl och förblifvit näringsgrenar, men sällan eller för få idkare af särdeles lönande beskaffenhet.

Handel har varit idkad å landet med allehanda förnödenhetsvaror och Länets produkter, hvaribland spanmål till betydliga kvantiteter, enär denna artikel kunnat från de södra delarne af provinsen afsättas och i andra åter såsom bergslagen, Elfvedahls och Fryksdahls häraders samt till bruken måste köpas alla år huru än skörden utfallit.

Landthandlande eller de som, enligt den i nåder faststälde Handelsordningen af den 22 December 1846, erhållit tillstånd till handel på landet i öppna salubodar utgjorde 1850 ett antal af nittioåtta. Att från dessa salubodar en större mängd öfverflödsvaror och en större tillgång på bränvin blifvit bland

bland allmogen spridd, än hvad hos densamma förut funnits, är ostridigt; men det återstår för landtboen att vänja sig se försäljningsbodarne utan att köpa hvad han ej behöfver, eller att lära sig öfvervinna tillfällets lockelse.

Handtverkerier på landet. Enligt inkomne uppgifter funnos 1850 på landsbygden 301 handtverkare och gerningsmän i allehanda handteringar med 169 arbetare. Af desse handtverkare voro 74 skraddare samt 167 skomakare.

§ 4.

Till förbättrande af land- och vatten-kommunikationerne i Länet hafva, under de 3:ne år som denna underdåniga berättelse omfattar, nedannämnde arbeten blifvit, dels såsom förut började, fortsatte, och dels företagne, nemligen:

a) Det vägbyggnadsarbete, hvilket till omläggning af nära 2 mil utaf landsvägen emellan Högbona och Lerhols gästgifvaregårdar i Jösse härad år 1845 företogs samt de trenne derpå foljande åren fortsattes, har sedan Eders Kongl. Majt under den 14 Augusti 1848 i nåder tillåtit ändring i den för arbetet först fastställde plan, blifvit 1849 fullbordad. Det härtill nådigst beviljade statsanslaget utgjorde 10,750 R:dr, motsvarande $\frac{3}{4}$ af kostnadssumman enligt upprättadt förslag, men vid arbetets utförande har kostnaden betydligt öfverstigit förslaget.

b) Den omläggning af landsvägen emellan Brattfors gästgifvaregård och Philipstad, som med ett nådigst lemnadt statsbidrag af 8,614 R:dr börjades år 1846, är, sedan Eders Kongl. Majt den 13 April 1850 dertill i nåder beviljat ett ytterligare anslag af 1,160 R:dr, fulländad; och har, till särdeles lättnad för trafiken och för forslingen af de tunga bergslagseffekter och varor som der föras, genom denna omläggning vunnits en ganska jemn, endast en mil lång väg, i stället för den gamla fem fjerdingväg långa samt, i anseende till derå varande många och branta backar, särdeles svåra vägen emellan nämnde orter.

c) Efter det Eders Kongl. Majt den 29 Maj 1848 nådigst bifallit 2:ne sökta ändringar i arbetsplanen för de med ett i nåder beviljadt statsanslag af 2,127 R:dr 30 sk. 10 rst., år 1847 företagne backomläggningar å allmänna vägen inom Svanskogs socken, hafva äfven dessa arbeten blifvit fortsatte och till slut bringade.

d) Det arbete med försänkningars och flottverks anbringande vid Clarelfvens strand inom Carlstads socken, för att förekomma skadan å der löpande landsväg genom elfvens flöden, och till hvilket arbete jemte en redan år 1847

fullbordad backomläggning inom Grafva socken, ett statsbidrag af 1,750 R:dr varit i nåder beviljad, har likaledes blifvit fortsatt och af vederbörande distrikt-chef afsynadt.

e) Anläggning af en jernväg för hästkraft af en mils och 2,000 alnars längd emellan Sjöändans lastageplats vid Bergsjön inom Warnums socken och staden Christinehamn. I ändamål att underlätta transporterne dels af de betydliga kvantiteter tack- och ståugjern samt andra brukseffekter, som föras från Philipstads bergslag på vattendragen till Sjöändan och derifrån landväg till Christinehamn för skeppning till bruken i Westra Wermland, Dahlsland och Götneborg, dels ock af de varor, spannmål, sill, salt och andre förnödenheter, som samma väg forslas från Christinehamn till bergslagen, bildades i Fastings marknad år 1847 ett bolag med ett tecknad aktiebelopp af 100,000 R:dr Banko för anläggande af förenämnde jernbana; och sedan Rikets Ständer vid 1848 års riksmöte för arbetets befordrande beviljat bolaget ett lån af statsmedel, stort 66,666 R:dr 32 sk. Banko mot 6 procent årlig ränta, hvaraf 2 procent i amortering, har denna anläggning blifvit företagen och så fortgått, att jernbanan i September månad 1850 till begagnande öppnades. I anseende till banans lutning behöfver dragare eller körkraft derå endast användas vid uppfraktandet af gods från Christinehamn, samt ett mindre stycke närmare lastageplatsen vid nedfraktandet derifrån; och hafva de fördelar af jernvägen redan visat sig, att kostnaden för transporten emellan nyssnämnde ställen af ett skeppund jern kunnat nedsättas från 16 sk. till 9 sk. 4 rst. Banko och i förhållande derefter för andre varor, att mera skyndsambhet och säkerhet vunnits i forslingen, samt att flera tusende kördagsverken årligen besparas och kunna komma jordbruket tillgodo. Kostnaderne för jernvägsanläggningen med jordersättningar och inköp af $\frac{1}{4}$ -dels hemmanet Sjöändan till faktori bestego sig vid 1850 års slut till 147,226 R:dr 25 sk. 7 rst. Banko.

f) Anläggning af en jernväg, 13,225 alnar lång, inom Kibls härad emellan lastageplatserne Frykstad vid sjön Fryken och Lyckan vid Clarelffvens strand. Då forslingen öfver detta ed af det jern och de trädvaror, som från bruken och sågverken i Fryksdahls härad och derintill belägne orter nedgå på den 8 mils långa sjön Fryken samt å Clarelffven till Carlstads hamn för att skeppas, och af tackjern, spannmål samt köpmansgods, som derifrån åter till de folkrika trakterne omkring Fryken afsändas, varit med många olägenheter förenad, såsom beroende af väglag och större eller mindre tillgång på körare, hvarjemte Clarelffvens flöden samt vidriga vindar ofta hindrat båtfarten å detta vattendrag, bildades i ändamål att lätta trafiken emellan sjön Fryken och Carlstad

ett bolag år 1848 med 100,000 R:dr Banko aktieteckning, för anläggning af omförmälde jernväg samt anskaffande af ett ångfartyg till båtars bogsering och passagerarefrakt å Clarelfven. Efter det Eders Kongl. Maj:t i nåder beviljat bolaget ett låneunderstöd utur handels- och sjöfarts-fonden af 50,000 R:dr Banko, mot 4 procents årlig ränta och med vilkor att kapitalet återbetalas med en tiondedel årligen efter de fem första årens förlopp, samt Eders Kongl. Maj:t jemväl den 9 Februari 1849 nådigst fastställt reglor för bolaget, under benämning af Fryksstads Jernvägs-Aktie-Bolag, börjades samma år anläggningen af jernbanan och fortsattes så, att den redan om hösten kunde till begagnande upplåtas, och var ett jernångfartyg med 50 hästars kraft i Maj månad 1850 af bolaget anskaffadt, samt derefter på sommaren i verksamhet satt med lastbåtars bogsering å Clarelfven, emellan Carlstad och lastageplatsen Lyckan. De som förut haft inkomster af båtfart och forsling å denna linie ansågo sig väl i sina intressen förnärmade af de nya kommunikations-inrättningarne, hvilka således äfven fingo sine motsländare och i synnerhet gjordes försök att tillintetgöra behovet af ångbogserings-fartyget; men allt mer och mer hafva dessa inrättningars gagn och ändamålsenlighet trädt i dagen. Vid 1850 års slut uppgingo utgifterne för jernvägsanläggningen med jordersättningar till 79,973 R:dr 1 sk. 5 rst. Banko, hvarförutan ångfartyget kostat 27,491 R:dr 20 sk. samma mynt.

g) Omläggning af fem backar å allmänna vägarne inom Wäse härad, af hvilka backar 2:ne voro belägne å landsvägen emellan Carlstad och Christinehamn; varande detta arbete, hvartill Eders Kongl. Maj:t täckts i nåder anvisa ett statsbidrag af 1,550 R:dr Banko, år 1849 påbörjadt och 1850 fortsatt.

h) Anläggning af en jernväg, 5,250 alnar lång, emellan sjöarne Långban och Yngen i Philipstads bergslag, för att lätta transporten af de tunga effekter, som på denna väg för bergverken och bruken i bergslagens norra del och Wester-Dalarne framforslas. Utförandet af arbetet har ett i orten uppgjort bolag med tecknad aktiebelopp af 18,000 R:dr Banko sig åtagit, hvarjemte Eders Kongl. Maj:t den 10 Juli samma år nådigst beviljat bolaget till understöd härvid ett lån utur handels- och sjöfarts-fonden af 12,000 R:dr Banko med vilkor, att 4 procents årlig ränta derå erlägges och att kapitalet återgäldas med en tiondedel årligen efter förloppet af fem år från den tid då lånet utfallit.

Detta arbete skulle, enligt bolagets åtagande, vara fullbordadt inom 1851 års utgång; och öppnades banan för trafiken den 9 Juli samma år.

i) En kanalbyggnad, Tabergs kanal benämnd, emellan Tabergs grufvor och Sandsjön inom Nordmarks socken af Philipstads bergslag; af hvilken kanal med en bestämmande sluss byggandet, efter Distriktchefen, Majoren och Rid-daren Olivecronas därför uppgjorde plan, företogs i Mars månad 1848 och fulländades 1850 på Uddeholms bruks-bolags enskilda bekostnad. Genom detta arbete har en beqväm båtled, af $\frac{3}{4}$ -dels mils längd, blifvit öppnad att begagnas, i stället för 1 mils backig och svår landväg, vid fraktandet af malm från Tabergs och Nordmarks grufvefält till de på $\frac{3}{4}$ -dels till 3 mils afstånd från Sandsjön belägne, nämnde bolag tillhörige Mokärns, Ulles- och Uddesholms-hyttorne, samt vid utförelsen af Råms bruks tillverkningar. Kanalens hela längd utgör 7,850 alnar, dess bottenbredd från 10 till 30 fot och vattenhöjd 3,75 fot; och är slussens längd emellan portarne 72,5 fot, minsta bredd 10 samt vat-tendjup på trösklarna 3,25 fot. Detta arbete har blifvit utfördt med 72,757 $\frac{1}{2}$ effektiva dagsverken och kostat, inberäknad en jordersättning af 573 R:dr, i sin helhet 59,321 R:dr Banko. De lastbåtar, som å kanalen begagnas, draga, då de lastas till 3 fots djupgående, 100 à 110 skeppund.

k) Den mätning af sjön Wenern, som redan år 1844 påbörjades för upp-rättandet af nya sjökort samt ny beskrifning öfver detta vattendrag, till hvil- ket mättningsarbete Eders Kongl. Majt nådigst beviljat och till disposition af direktionen för segelfartens förbättrande på Wenern ställt anslag att utur han-dels- och sjöfarts-fonden utgå med 5,000 R:dr Banko årligen i fem år från och med 1844 till och med 1848, med 4,000 R:dr hvardera af åren 1849 och 1850, samt med 4,784 R:dr 34 sk. 3 rst. Banko under 1851, har varit oafbrutet fortsatt de 3:ne åren, hvarom fråga nu är, och kunuat 1851 till slut bringas. Otillförlitligheten af de äldre sjökorten uppenbarade behofvet af den förnyade mätningen, hvars resultat bör blifva säkra sjökort och fullständig be-skrifning öfver den mycket beseglade insjön.

l) Genom Sefle sluss- och kanal-bolags försorg äro de, i förening med ka-nal-anläggningen företagne muddrings-arbeten uti Byells och ofvan befintlige vat-tendrag till segelledens förbättrande derstädes fortsatte under ifrågavarande åren.

§ 5.

Politisk Författning.

Kammarverk. Då den sista underdåniga femårs-berättelsen afgafs, hade Länet 1,768 $\frac{1}{2}$ -dels förmedlade hemman eller mantal, hvilket hemmantal förblifvit oförändradt.

Sedan dess äro med behörigt tillstånd 2:ne tullmjölqvarnar med 3 par stenar anlagda.

En naturlig följd af folkökningen är hemmansklyfningens fortgång, hvilket ock besannas af det förhållande, att antalet hemmansägare i Länet år 1847 utgjorde 15,267 och 1850 åter 15,484; dock torde det sålunda på få år ökade antalet hafva uppkommit. Fornämligast genom det att större possessioner öfvergått från färre till flere mäns ägo och i mindre mån genom små hemmanslotters ytterligare styckning. Oftare än förr hafva väl under denna tidrymd hos Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande förekommit frågor om årlig afgälds bestämmande för afsöndringar från hemman af jordlägenheter under full äganderätt eller med viss besittningstid; men derföre kan ej antagas att så beskaffade afsöndringar skett till större antal än under föregående åren, emedan de, som förvärfvat sig besittningsrätt till hvarjehanda lägenheter, sällan härförinnan sökt laga säkerhet för bibehållandet dervid.

Från och med år 1848 till och med år 1850 har Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande uppå vederbörlige ansökningar utfärdat förordnande för landtmätare till verkställande af 378 laga skiften och 106 andra förrättningar.

Statsbidrag. Den betydliga skiljaktighet i ägovidd och godhet, som ofta förekommer inom detta Län, hemmanen emellan, göra att det ena drager lättare än det andra de åsatta grundräntorne samt tionden; och den omständigheten, att olika persedlar ingå i de särskilda hemmanens jordeboksränta, verkar ej sällan att när denna ränta, i följd af högre markegång, stegras mycket för ett hemman, förblifver den låg och nära oförändrad för ett annat.

Sedan man vid många jernbruk begagnat sig af den medgifna oinskränkta smidesrätten, har hammarskatten i någon mån ökat sig; men som tionden af bruken och bergverken blifvit uti den till 1843 och 1847 års underdåniga femårs-berättelse hörande tabell i en summa för alla fem åren uppförd och åter uti tabellen, som åtföljer denna berättelse, enligt föreskrift, endast för ett år eller 1850 upptagen, kan någon jemförelse emellan dessa summor icke äga rum. Efter bergsfogdens uppgift utgjorde hammarskatten för år 1848 ett belopp af 18,361 R:dr 43 sk. 11 rst. och 1850 deremot 20,015 R:dr 47 sk. 6 rst.

Kronoutskylderna hafva vid uppbořdsstämornes inom östra och medlersta delarne af Länet temligen jemut influtit; hvaremot inom Norr-, Wester- och Söder-Sysslets fögderier restantierne vid summariska räkningarnes afgifvande den 1 Maj alla år, under en längre tidrymd, uppgått till sådane belopp, att restransakningar der måst hållas; och efter den år 1848 inträffade stagnation i trädvarurörelsen ökades resterne ännu mer och visade sig en större

svårighet att indrifva krono-räntorne i de trenne sistnämnde fögderierna, men i synnerhet uti Nordmarks härad af Söder-Sysslets fögderi, der allmogen med ett svagt jordbruk sällan har annat än skogseffekter att i penningar förvandla.

Politi. Uti tillsynen öfver lagarnes efterlefnad samt att vaka öfver ordning och säkerhet biträdades Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i städerna af magistraterne och å landet af fem kronofogdar och sjutton länsmän. Denna fåtaliga, inom en vidsträckt provins spridda och med många, väsendtligt skiljaktiga göromål strängt sysselsatta kronobetjening måste också ofta till deras utförande anlita fjerdingmännens medverkan. Denna sednare eller fjerdingmans-befattningen besörjes af hemmansägarna i tur och med årligt ombyte inom de flesta socknar; men på åtskilliga orter äfven af vissa personer under längre tid, efter öfverenskommelse.

Sockne-nämnderne å landet hafva visat sig alltmer och mer verksamma hvar i sin ort att befrämja sedlighet och ordning samt att handhafva helsevård och kommunernas ekonomiska angelägenheter.

Uti de i Länets alla församlingar inrättade folkskolor har undervisningen fortgått; och hafva, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 20 Januari 1847 samt den 9 Januari 1849, under de ifrågavarande 3 åren nio församlingar i Wermland åtnjutit bidrag med sammanräknade 1,253 R:dr 16 sk. Banko till sine folkskollärares aflönande.

Sedan längre tid tillbaka har Länet fortfarande för helsovården anställde 4 provincial-läkare, hvarjemte finnes inom Näs härad en läkare, som häradets invånare aflöna, och vid Uddeholms bolagsverk en bruks-läkare, hvilken njuter lön af bolaget; dock hafva bägge dessa enskilde läkare skyldighet att, i fall af behof och efter Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uppdrag, förrätta provincial-läkaregöromål inom de orter der de vistas.

Å de uti Länet varande 2:ne lazarets- och kurhus-inrättningar, den ena i Carlstad, för hvilken Länet, med undantag af Fernebo och Nyeds härader, utgör distrikt, och den andra i Philipstad, för nyssberörde bägge härader, har följande antal sjuke nedannämnde år vårdats, nemligen:

Å Carlstads Lazarett och Kurhus.		
År 1848	324	174.
» 1849	335	239.
» 1850	417	234.

Å Philipstads Lazarett och Kurhus.

År 1848	98	44.
» 1849	106	41.
» 1850	104	45.

Kostnaden för sjukvården å Carlstads lazarett och kurhus år 1850 uppgick till en summa af 10,520 R:dr 4 sk. 3 rst. Banko.

Angående fångvården bör i underdånighet nämnas, att det nya med celler inrättade länsfängelset härstädes, hvilket sedan Juli månad 1847 varit för sitt ändamål begagnadt, lemnat tillfälle till handhafvande af en ojemförligt bättre ordning och noggrannare vård om fångarne i alla afseenden, än som uti det gamla, trånga och osunda länshäktet kunnat åstadkommas. Väl hafva någre försök till rymning ur cellfängelset gjorts, men utan framgång och under de flere åren äro endast tvänne fångar för oskick i fängelset extra judiciellt bestraffade.

Antalet fångar, som under nedannämnde år uti länsfängelset förvarats, utgjorde:

	För stöld och andre förbrytelser.		Försvärlösa och transportfångar.		Bysättningsfångar.		Summa.	
	Män.	Qvinn.	Män.	Qvinn.	Män.	Qvinn.	Män.	Qvinn.
År 1848	230	34	77	49	3	—	310	53
» 1849	234	25	50	47	8	—	292	42
» 1850	282	45	55	43	13	—	350	58
Summa	746	104	182	49	24	—	952	153

Genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 19 November 1846 har Wermlands Provincial-Bank för andra gången erhållit förnyad oktroy på tio års tid, räknad från den 1 Juli 1847; och medelst en ständigt iakttagen omsorgsfull förvaltning har denna anstalt varit särdeles gagnelig, icke allenast för detta Län och dess flere näringar, utan äfven för en stor del af Elfsborgs, i hvars residens-stad, Wenersborg, banken har ett afdelnings-kontor inrättadt.

Det i Länet bildade bolag till försäkring af hus och lösegendom å landet emot eldskada, och för hvilket Eders Kongl. Maj:t den 11 Mars 1843 i nåder fastställt reglemente, har sedan den 14 i samma månad och år varit i verk-

samhet. Försäkringarne hos detta brandstodsbolag uppgingo den 14 Mars 1851, eller för år 1850 till en summa af 15,640,240 R:dr Banko; och utgjorde delägarnes afgifter till ersättande af timade brandskador samt förvaltningskostnaderna tre skillingar fyra runstycken för hvardera af åren 1848 och 1849 samt fem skillingar för år 1850, å hvarje 100 R:dr af deras ansvarighetsbelopp.

Sedan fråga uppstått om bildande af en hypothecks-förening emellan jordägarna i Wermland, och denna fråga varit förberedande behandlad vid sammanträden med nämnde jordägare den 18 Juli 1849 och den 18 Februari 1850, samt dertill utsedde komiterade uppgjort förslag till reglemente för föreningen, är sådant reglemente af Eders Kongl. Majt den 13 Juli sistberörde år i nåder fastställt; men föreningens lånerörelse vidtog först det följande året 1851.

En institution, af välgörenheten grundlagd, som redan i flere år, under namn af Wermländska Barnvårds-Föreningen, gagnat provinsen, torde här äfven böra omnämnas. Efter inbjudning af åtskilliga fruntimmer i Carlstad bildade sig år 1845 en förening för uppfostran och förbättring af ovårdade och vanartade barn. Vid sammankomst den 17 Februari 1846 antog föreningen stadgar, hvarigenom den för sig bestämde att verka till ett allmännare intresse för värden om barns moraliska uppfostran bland de fattigare klasserne samt att förskaffa nödig vård och christlig uppfostran åt såväl sådana barn, hvilka, i saknad af föräldrar och hem, icke tillhöra någon kommun, som ock åt sådana, hvilka gjort sig kända för någon vanart; och skulle de barn, som blefvo föremål för föreningens så beskaffade omsorg, öfverlemnas till vård af personer, som med ädla tänkesätt, gudsfruktan och människokärlek förenade en för ändamålet tillräcklig bildning, hvarjemte åt annan skicklig person borde uppdragas att tillse de vanartige barnens moraliska förbättring. Samma år 1846 började föreningen sin verksamhet och upptog samt inställde hos fosterföräldrar till omvårdnad, det omförmälda året tre, 1847 två, 1848 tre, 1849 fyra och 1850 likaledes fyra, eller tillsammans sexton barn, af hvilka ett 1850 aflidit, tvänne från sina fosterföräldrar afvikit och fyra erhållit platser såsom tjenstehjon, sedan de hunnit till de år och den stadga, att föreningens omsorg om dem kunnat upphöra; och hade föreningen således vid 1850 års slut nio barn under sin vård. Den genom bidrag af föreningens medlemmar sammanskjutna fond, på hvilken, jemte årsafgifter, föreningen stödde sine åtgärder, utgjorde då 5,452 R:dr 42 sk. 11 rst. Banko.

Såsom

Såsom underafdelningar af denna institution äro föreningar af fruntimmer bildade i Carlstad och i Philipstad, för att uti dessa samhällen verka till en sorgfälligare barnavård inom den fattigare klassen.

§ 6.

Städer.

Carlstad. Stadens befolkning utgjorde 1850: 3,502 personer, af hvilka 2,184 voro mantalsskrifne samt 346 manspersoner idkat eller haft sysselsättning och utkomst vid stadens egentliga näringar, handel och handtverkerier.

Handeln bedrifves icke blott med kram och allehanda andre köpmansvaror, hemtade från Götheborg, Stockholm och flere andre inrikes orter, utan äfven i betydlig mån med spanmål, som uppköpes dels från Länets södra delar, dels från Westergöthland och Östergöthland, dels ock understundom från utrikes orter, samt afsättes till proviusens norra trakter, hvilka alltid, huru än skörden utfaller, äro i mer eller mindre behof af sådan tillförsel.

De jerneffekter, som från bruken i Kihls, Fryksdahls, Eltvedahls och en del af Nyeds härader föras till stadens väg, och de trädvaror, som från dessa orter ankomma till stadens hamn för att vidare skeppas till Götheborg eller till sågverk, gå i handel emellan producenter och exportörer eller emellan trädvaru- och sågverksägare, utan medverkan af stadens handlande, som endast taga del i bestyret med varornes skeppning.

År 1850 emottogs å stadens väg för afförande till Götheborg 40,481 *Skz* stång- och manufaktur-jern; hvarjemte samma år från Carlstads hamn skeppades 29,361 tolfter plankor, 15,878 tolfter bräder och bakar, 7,194 tolfter sågblockar samt 1,146 stycken bjelkar.

Med stadens handlande och skeppsredare tillhörige 15 fartyg om 459 lästers drägtighet är sjöfart idkad, dermed 41 personer varit sysselsatte, och hvaraf årliga förtjensten beräknats till 2,000 R:dr. Till befraktning af personer och gods hafva dessutom de sednare åren 2:ne ångfartyg gjort regulieraturer emellan Stockholm, Carlstad och Götheborg samt ett tredje emellan Christinehamn, Hults lastageplats, Carlstad och Götheborg.

Å stadens donationsjord, bestående af $5\frac{3}{4}$ -dels mantal, odlas säd, men isynnerhet foderväxter.

En klädesfabrik, tvänne tobaks- och snus-fabriker samt ett bäjerskt ölbryggeri finnas inom staden. Vid klädesfabriken, hvars tillverkning under

förenämnde 3:ne år i årligt medeltal uppgått till värde af 24,416 R:dr, hafva 22 fullvuxne personer och 9 barn varit sysselsatta. Vid de tvänne andra fabrikerne är arbetet drifvet med 21 fullvuxne personer samt 18 barn, och tillverkningarne likaledes per medium bestigit sig i värde till 52,245 R:dr årligen.

Utom stiftets gymnasium och en elementarskola, finnas i staden 2:ne dess enskilda undervisningsanstalter, nemligen en vaxel-undervisnings-skola, som varit kostnadsfritt begagnad af 260 till 270 barn, samt en flickskola, uti hvilken 40 till några och 50 flickor äfven kostnadsfritt blifvit undervisade i åtskilliga handaslöjder, såsom sömnad, strumpstickning, spinning och väfnad.

Uti stadens fattighus njuta 25 fattiga och orkeslösa husrum, underhåll och vård; hvarförutan under sednare åren 25 äldre fattighjon och 52 värlösa barn varit utackorderade hos välkändt folk på landet till försörjning och uppfostran på bekostnad af stadens fattigvård. Ett icke ringa antal mindre arbetsföra personer erhålla dessutom af fattigvården understöd i mån af behof.

Tillförseln i staden af landtmannaprodukter är, utom vid de årliga frimarknaderne, ganska inskränkt.

Enligt redogörelsen för Carlstads sparbanks förvaltning 1850, voro vid berörde års slut på 2,495 motböcker insatte 300,688 R:dr 14 sk.; och utgjorde bankens hjulffond vid samma tid 34,486 R:dr 11 sk. 1 rst. Banko.

Christinehamn. Denna stad hade år 1850 en folkmängd af 1,949 personer, af hvilka 1,212 voro mantalsskrifne. Dess hufvudsakligaste näringar bestå i handel, handtverkerier och sjöfart; hvarjemte genom den större frimarknad, Fastingsmarknad benämud, som härstädes årligen uti Mars månad hålles, beredes staden en, för dess bestånd och förkofran väsendtlig inkomst af husbyror och stånd-afgifter, oberäknad fördelen af den större penninge-cirkulation, som är en följd deraf, att liqvider då vanligen uppgöras för spanmål, som under föregående vinter blifvit till bruken och bergverken levererad, samt att försäljningar äfven i marknaden ske af tackjern och en del af provinsens exportabla jern- och träd-effekter.

Handeln idkas med tackjern, hvaraf under sednare åren vanligen 40,000 till 45,000 skeppund från Philipstads och Carlskoga bergslager, samt till en mindre del från hyttorne i Nerike afyttrats till bruken i vestra Wermland och å Dahlsländ; med spanmål, som, hemtad från Westergöthland, Nerike och Östergöthland, eller upphandlad på stadens torg, afsättes till bergslagerne och Dalarne, samt med viktualier, kram- och specerivaror.

Af allmogen i orten införas till staden å tvänne bestämda torgdagar i hvarje vecka säd och allehanda andra landtmannaprodukter att försäljas; och är denna tillförsel isynnerhet betydlig höst- och vintertiden.

Stadens fartygsägare förrätta fraktfart med 11 fartyg af 5,900 skeppunds dräktighet; och har derjemte i flere år ett ångfartyg verkställt bestämda resor emellan Christinehamu, Hults lastageplats, Carlstad och Götheborg.

Från stadens metallvåg och den derunder lydande Hults lastageplats äro årligen till Götheborg skeppade omkring 41,000 skeppund stång- och manufaktur-jern.

Den till staden hörande jord, som utom skog och betesmark utgör 642 tunnland, fördelad på 298½ tomter, har under mera än 100 år gått i köp stadens invånare emellan, och besittes följaktligen af nu varande innehafvare med full äganderätt. Den gagnas i cirkulationsbruk sålunda, att den endast är till ¼-del besädd och till ⅔-delar liggande i träde och vall. Skogsmarken är mycket stenbunden samt återväxten af den numera medtagne skogstillgången långsam.

Ett boktryckeri och en tobaksfabrik hafva under sednare tiden blifvit i staden inrättade.

För allmänna undervisningen finnas i staden en skola eller pedagogi med 2ne lärare, hvilken 1850 varit begagnad af 46 lärjungar; en folkskola, Nils-sonska folkskolan kallad, för omkring 120 barn och en flickskola, bevistad vanligen af 32 flickor.

Ändamålsenligheten af den år 1847 gjorde reglering af stadens fattigvård, enligt hvilken fattighjonerna äro fördelade emellan underhållsgifvarne till försörjning, har under den förflutna tiden bekräftat sig och vunnit ett allmänare erkännande.

Uti stadens sparbank utgjorde år 1850 summan af insattsmedel 52,000 R:dr samt reservfonden 1,746 R:dr, allt Banko.

För stadens räkning påbörjades år 1849 uppmuddring af en segelränna till 9 fots djup under sjön Wenerns lägsta vattenyta, från hamnen i War-numsviken intill staden, dit fartyg endast vid ovanligt högt vatten förut kunnat uppgå; och har detta arbete, hvartill Rikets Ständer vid 1848 års riksdag beviljat ett lånebidrag af 24,000 R:dr Banko, så vida fortgått, att muddringen till ⅔-delar kan anses vara verkställd.

Grunden till en ny kyrka för staden är äfven lagd, men byggnadens vidare fortsättning har måst inställas intilldess de dertill erforderliga betydliga kvantiteter murtegel hinna anskaffas.

Till anläggningen af den här ofvan i underdånighet omförmälda jernvägen emellan Sjöändans lastageplats och Christinehamn hafva stadens invånare genom deras deltagande i aktieteckningen för vägen i betydlig mån bidragit.

Philipstad. Folkmängden derstädes beräknades år 1850 till 1,219 personer, hvaraf 798 skattskrifne och 421 befriade. Oaktadt de äldre föreskrifterne för stadens fundation, hvilka afsågo att förekomma stadens tillväxt på den omkringliggande bergslagens bekostnad, blifvit genom nådigt förordnande den 13 Augusti 1835 upphäfdte och de angående bosättningar och burskaps vinande i rikets städer allmänneligen gällande stadgar äfven för Philipstad fastställde, har dock invånarnes antal der i staden sedan år 1842 ökat sig endast med 110 personer.

Handeln drifves der med tackjern, som, hemtadt från bergslagen, afsättes till bruken i Länet, samt med spanmål och andra köpmansvaror, hvaraf staden och bergslagen hafva behof.

En högre apologistkola med trenne lärare och en folkskola, i hvilken vexelundervisnings-metoden begagnas, utgöra stadens undervisnings-anstalter; och finnes der äfven en bergs-skola, under bergmästarens i Wermland tillsyn.

Staden har jemväl en sparbank, hos hvilken vid 1850 års slut voro insatte 80,634 R:dr 43 sk. och hvars reservfond vid samma tid besteg sig till 4,014 R:dr 41 sk.

Arvika köping hade år 1850 en folkmängd af 622 personer, deraf 435 skattskrifne och 187 befriade.

Handel idkas derstädes med spanmål och allehanda köpmansvaror; och har under de sednare årens seglationstider ett ångfartyg gjort regelmässiga turer emellan köpingen och Götheborg.

Den år 1847 i köpingen inrättade folkskola har fortfarande varit i gång.

§ 7.

Angående skördarnes beskaffenhet samt andre händelser och omständigheter, hvilka inverkat på Länets invånares eller vissa klassers ekonomiska ställning under de trenne år, som denna berättelse omfattar, får jag slutligen i underdånighet anföra följande:

Endast det första af dessa åren var sädesskörden i provinsen god. De bägge andra utföll der åter mindre gynnsamt; och år 1848 samt 1849 förstördes potatisgrödan till en stor del af torr-rötan. Flerestädes, men isynnerhet

het uti Fryksdabls härads öfre tingslag, skadades vårsåden äfven det sistnämnda året af långvarig väta och frost, så att denna säd blef skömatad och otjenlig till utsäde; och då det påföljande våren visade sig att talrika obemedlade jordbrukare der i orten icke mäktade förskaffa sig dugligt sädeskorn till sin jords besående, såg Länsstyrelsen sig föranlåten att hos Eders Kongl. Majt i underdånighet anhålla om understöd åt dem till afhjelpande af detta behof; för hvilket ändamål Eders Kongl. Majt täcktes under den 20 April 1850 i nåder anvisa 5,000 R:dr Banko af allmänna medel, att genom Länsstyrelsen utlemnas i räntefria lån till de behöfvande församlingarne, emot menigheternes gemensamma ausvarighet för återbetalningen med en tredjedel vid hvardera af uppbördsstämmorne åren 1851, 1852 och 1853.

Under de näst före 1848 förflutna fem åren fortgick trädvarurörelsen med årligen stigande priser å dessa varor samt tilltagande liflighet, och jernverksägare hade äfven i trenne år från och med 1845 en temligen lönande och jemu afgång å sina tillverkningar; men med den stockning i verldshandeln som inträdde vid utbrottet af de politiska oroligheter, hvilka år 1848 skakade Frankrike och flera andra Europeiska länder, afstannade helt och hållet exporten af jern och trädvaror. Afsättningen af jern började väl åter, ehuru i ringa mån, sin gång om hösten nyssnämnde år och ökade sig under de bägge följande åren, men till nedtryckta priser och således med knapp behållning för producenterne; hvaremot stora partier för utförsel tillverkade trädvaror lågo år 1848 och 1849 osäljbara, hopade vid hamnarne och å upplagsställen, och vunno först år 1850 efterfrågan, samt i någon mån afsättning.

Dessa för sågverks- och trädvaruägare isynnerhet menliga förhållanden föranledde Länsstyrelsen att hos Eders Kongl. Majt i Mars månad nyssberörde år i underdånighet göra framställning om behofvet för dem af ett större lån, för att icke blifva nödsakade till deras förlust skynda med behållningarnes föryttrande innan förtroendet i handeln fullt stadgat sig; och behagade Eders Kongl. Majt i följd deraf den 15 i samma månad i nåder tillåta att 100,000 R:dr Banko af handels- och sjöfarts-fonden fingo under samma års fastingsmarknad genom Länsstyrelsens och åtskillige af densamma tillkallade possessiönaters åtgärd utlemnas i lån till sågverks- och trädvaruägare på sex månaders tid, emot fem procents ränta och godkänd säkerhet. Detta låncunderstöd bidrog i icke ringa mån dertill, att bemålde närings-idkare kunde under året fortsätta sin rörelse, för hvilken utsigterna då efter hand ljusnade; och har lånesumman med upplupen ränta äfven blifvit i rätter ordning återbetald till den fond, hvarur summan utgått.

Så väl landtmännen som idkarne af provinsens andre större näringar, jern- och trädvaru-handteringarne, hafva således under de ifrågavarande åren fått röna mer eller mindre känbara motgångar, hvilka äfven å vissa orter haft inflytande på och försvårat arbetarens och den mindre bemedlade jordbrukarens utkomst; men dessa motgångar synas dock lyckligtvis icke hafva inom någon klass rubbat välståndet, der det förut funnits.

Carlstad å Landskansliet den 31 December 1851.

H. F. OLDEVIG.

C. O. de Frese.

A. Andersson.
